

DE REFORMATIE

Weekblad tot ontwikkeling van het Gereformeerde leven

Onder redactie van Prof. Dr. F. J. J. Buijtendijk, Dr. K. Dijk, Dr. V. Hepp en Dr. B. Wielenga

Medewerkers: Dr. H. A. van Andel, Solo; J. van Andel, 's-Gravenhage; N. Baas, Amsterdam; Prof. Dr. H. Bavinck, Amsterdam; Dr. Henry Beets, Grand Rapids, Mich., N.A.; Dr. Joh. C. Breen, Amsterdam; Prof. Dr. F. W. Groenheide, Amsterdam; Dr. W. G. Harrenstein, Medan; Prof. Dr. T. Hoekstra, Kampen; Dr. G. Keizer, Tiel; Dr. B. A. Knoppers, Almelo; Dr. J. G. Kunst, Arnhem; Dr. H. W. Laman, Assen; Dr. C. Lindeboom, Amsterdam; Prof. Dr. S. O. Los, Voorburg; Dr. F. C. Meijster, Rotterdam; Dr. J. C. de Moor, Amsterdam; Prof. Dr. J. Ridderbos, Kampen; Dr. J. C. Rullmann, Utrecht; Dr. K. Schilder, Gorinchem; J. Schouten, Rotterdam; Dr. W. J. A. Schouten, Kampen; Dr. J. Thijss, Meppel; Dr. H. W. van der Vaart Smit, 's-Graveland; Dr. D. H. Th. Vollenhoven, Oostkapelle; Dr. J. de Vries, Tilburg; Dr. J. D. Wielenga, Anna Jacoba-Polder; Mr. J. A. de Wilde, 's-Gravenhage.

Adres der Redactie:
Dr. V. HEPP, Paul Krugerstraat 55, Watergraafsmeer.

Drukkers-Uitgevers:
OOSTERBAAN & LE COINTRE, Goes

Abonnement: f1.25 per drie maanden bij vooruitbetaling.
Voor 't Buitenland f7.50 (voor Amerika 3 Dollar) per jaar.
Advertentiën: 25 ct. per regel. Reclames: 75 ct. per regel.

INHOUD: De critiek der ouderen III. — Uit de Schrift: Lofzang in stilheid (Ps. 65: 1). — Kerkelijk leven: Kerkelijk leven en Chr. vrijheid II; Antwoord van Mr. Mondik. — Uit het Politieke en Sociale Leven: Staat en Maatschappij I. — Zending en Evangelisatie: De noodtoestand van den Evangelisatie-arbeid in Duitschland. — Literatuur en Kunst: De moderne roman III. — Onderwijs en Opvoeding: De nood van de rijpere jeugd I. — Uit de Buitenlandsche Kerken: De Reformed op onze Synodes. — Varia: Dmitri Mereschkowski's brief — Perschoon. — Boekbespreking. — Correspondentie. — Kerkenieuws.

DE CRITIEK DER OUDEREN.

III.

Wanneer ik naar de stemmen der ouderen goed geluisterd heb, is een van hun voornaamste en ernstigste bezwaren tegen deze periode van reactie, dat de principiële belijndheid en beginselvastheid, die hun tijd van bergopwaarts streven kenmerkte, op meer dan een punt is verzwakt. Aan verschillende zijden bespeuren zij verflauwing der grenzen. Naar hun oordeel worden de scherpe kanten veel te veel afgeslepen. Zij klagen over allerlei concessies aan de praktijk, en te innige verbroederings met hen, tegenover wie zij eeuwenlang hun kerkelijken strijd voerden. Zij zien telkens, en ik denk hier b.v. aan het vrouwenkiesrecht en aan de bindende bepalingen in de nieuwe Onderwijswet, dat de oude lijn verlaten en het „heilighoudend beginsel“ van vroeger prijsgegeven wordt, en het doet hun in het bijzonder leed, dat menig jong hart voor de stoere, onvervalschte Calvinistische levensbeschouwing weinig meer gevoelt, en meer tot een vager en z.g.n. milder standpunt overneigt, dan dat het de gereformeerde belijdenis en richting liefheeft.

Is die klacht nu gegrond?

Is er gebrek aan principiële belijning?

Is het waar dat de jongere generatie de oude paden verlaat, en tal van lang-beleden denkbeelden, terwille van gewijzigde toestanden, vaarwel zegt? Op die vragen kan alleen zuiver geantwoord worden, wanneer we ons eerst rekenschap gegeven hebben van wat eigenlijk een beginsel is, want op dit terrein is er niet weinig maakwerk, en wij zijn met de termen „principe en principieel“ wel eens wat al te kwispel en mild geweest. De praktijk der laatste jaren en de evolutie in heel het leven, die dikwerf zeer corrigerend werken, zooals de natuur meermalen als de consciëntie van de leer optreedt, hebben ons doen zien, dat in den rijken schat van beginselen, dien wij bezitten, er ook zijn, die den strengen toets niet kunnen doorstaan, en ten onrechte een plaats onder de lijn-aangevende waarheden verkregen hebben. Nu moeten die „insluipsels“ ons niet al te zeer verwonderen. In een tijd van felle strijd en scherp-geteekend isolement, van dogmatischen opbouw en herleving der oude waarheid, worden de demarcatielijnen wel eens getrokken op punten, waarop zulk een begrenzing niet noodig was, en verwerpt men zoo licht als fundamenteel-verkeerd, wat bij nader en kalmer bezien met de hoofdwaarheid toch niet in strijd is. En van die „schijnbeginselen“ komt men hoe langer hoe meer terug. Tegen die „principiën-macherei“ wordt steeds sterker verzet aangeteekend, en zulk een reactie kan toch bij de ouderen geenerlei bezwaar ontmoeten. Zij zullen immers gaarne erkennen, dat hun inzicht en formuleeren niet volmaakt toch ten deele was, en daarom zich er over verblijden, wanneer hun arbeid gelouterd wordt van allerlei onzuivere bestanddeelen. Nooit mogen wij blijven vasthouden aan leuzen, die wel de schare opwinden, maar desniettemin leeg en ijdel zijn, en tot geen prijs mag een beginsel gehandhaafd, dat hoe schijnbaar ook „principieel“ ook, blijkt niet van het echte karakter te zijn. En hoe meer wij van die waarde-looze namaak kwijtraken, hoe liever het ons moet zijn, en wij zullen onzen God danken, dat Hij telkens stormen zendt, die de atmosfeer zuiveren en de doode takken afrukken.

Hebben de ouderen dan in 't geheel geen reden tot klacht?

Is wat zij „verflauwing der grenzen“ noemen niets anders dan de daadwerkelijke afkeer van alle holle phraseologie, en het offer der surrogaat-principes op het altaar der waarheid en oprechtheid? Helaas neen, want wie den geestelijken toestand eerlijk bekijkt, moet erkennen, dat met den te waardeeren strijd tegen het schijn-beginsel gepaard gaat een verontrustende onvastheid ten opzichte van de „onveranderlijke waarheden“. Menigeen gevoelt zich onzeker en geschokt. Men weet niet meer positief en verzekerd. Men durft zich niet meer belijnd uit te spreken. Voor dogmatische formuleering huivert men. Vragen en zoeken acht men meerder bewijs van ernst, dan preciese belijdenis. Aan de praktijk en de eischen van het leven en de nieuwe vormen der maatschappij worden allerlei concessies gedaan, en men heilt meer over tot het algemeene, dat ons aan anderen verbindt, dan dat men oog heeft voor het specifiek-kenmerkende van eigen standpunt.

Hierover is natuurlijk nog veel meer te zeggen. Allerlei quaesties doen zich hier voor.

Vooral het punt van de samenbinding met andersdenkenden, of wil men, aan de synthese naast en tegenover de antithese een onderwerp, waarover alleen tal van artikelen te schrijven zijn, doch ik bepaal mij hier tot het constatareeren van feiten. En dan is m.i. niet te ontkennen, dat, al is het spoor der vaderen niet verlaten, en al is evenmin de gereformeerde belijdenis losgelaten, toch veel van de stoere, onwrikbare beginselvastheid der ouderen is verloren geraakt, en meer dan een grens, die zij tot het uiterste toe zouden verdedigd hebben, thans, en zonder blikken en blozen, overschreden wordt.

Het principiële plan zinkt in.

De rotsvaste overtuiging wijkt, en o zeker, die verslapping en onzekerheid is wel te verklaren. De geweldige crisis der laatste jaren heeft alles aan het wankelen gebracht. De geheele wereld is op haar fundamenteën geschokt. Er is niets intact gebleven, ook wij niet, en het zand der wereld woestijn, dat door den ontzaglijken storm der volkerenberoering is opgejaagd, is ook over de oase van Gods Kerk gedwaald en heeft bij menigeen het goud verdonkerd. Maar, al is dit zoo, deze factoren, die de onzekerheid verklaren, mogen we nimmer misbruiken om de wankelmoeidigheid te verdedigen, en geen onzer schuile met zijn twijfelzucht en gebrek aan levensvastheid weg achter de omstandigheden dezer critieke tijden.

Ik kom thans tot een tweede verschijnsel.

Van deze principiële vervaging is nog iets anders het gevolg, want de ouderen klagen ook over tekort aan idealisme, dat onze harten doorgloeien en ons leven doortintelen moet. Maar komt dat klagen niet voort uit ouderdoms-ontevredenheid? Er is onder ons toch nog veel geestdrift en offervaardigheid, veel liefde en toewijding, en als ge maar even verzamelen blaast, zijn de phalansen, op enkele luie Rubenieten na, binnen korten tijd gevormd. Wat is er, als we de Standaardberichten lezen, een „enthousiasme“ voor het Miljoen-plan, en wat wordt er voor onze Kerken onnoemelijk veel gedaan! En zeker, deze dingen mogen wij niet voorbijzien. Wie klaagt: Man Gods, de dood is in de pot, kent de spijze niet, maar toch... waar is die overgegevenheid en trouw en bezieling en ijver en warmte, die den strijd der ouderen zoo schoon maakte, en waar is dat heilig idealisme, dat hen gedreven heeft om de banier des Evangelies omhoog te heffen?

Kennen wij het nog?

Is het bij ons nog zoo, gelijk het bij de oude garde was, die gedreven en gedrongen werd, neen niet door politieke fortuinjacht, maar door hun warme liefde voor Gods eer, „waaraan in het Staatsbewind op zoo tergende wijze werd te kort

gedaan. Zoals een zoon voor zijn gehoorde moeder zou opkomen, zoo kwamen die getrouwe getuigen op voor de geschonden majesteit van hun God.“ En ach, nu is het vaak zoo geheel anders. „Het stofgoud stuift-zoo licht van de vleugelen af...“ en er valt zoo licht een min heilige aandrifft te sporen. Omdat men meestreed, daarom waant soms meer dan één zijn hand dan nu ook naar teereloon te mogen uitstrekken. Men heeft het jacht op baantjes gedoodverfd; het is erger, het is het ijveren voor zijn God tot het voetgetrappel van de claque verlagen, om dan, na afloop van het spel, met den bedelnap in de hand, bij het loket aan te kloppen en te vragen om loon.“⁽¹⁾

En er is gevaar dat het idealisme nog meer versterft.

De geldelijke vrijmaking van het onderwijs b.v. is zeer zeker een overwinning, die jaren van strijd behaald hebben, maar de gouden ketenen, die ons straks aan den Staat binden, zijn voor het geestelijk welzijn veel gevaarlijker dan de ijzeren boeien, waarin we in het diensthuis geklonken zaten. En de wijze, waarop de „pacificatie“ haar beslag heeft gekregen, en het „vrijheidsoffer“, dat bij deze nieuwe wet aan de publieke gelijkmaking moest gebracht worden, doen ons zien hoeveel we reeds prijsgaven, en bieden den ouderen voldoende stof om te doeleeren over onze verachtering en te vreezen voor diepere inzinking.

Er is nog een derde verschijnsel, dat onze aandacht vraagt.

Der ouderen gewoene bij de steenlegging van den nieuwen tempel betreft ook den geest van oppervlakkigheid, dien zij bij de jongeren meenen te ontdekken. Alles is volgens hun oordeel vervluchtigd. Het beginsel wortelt niet diep genoeg, en de overtuiging is te slap. Het leven is „verwereldlijkt“, en de waarachtige ernst ontbreekt. De christelijke vrijheid breidt zich steeds wijder uit, en het terrein van het geoorloofde wordt al breder en breder, en deze critiek op onze oppervlakkigheid uit zich wel het scherpst in de klacht over het gebrek aan mystiek. En hierin komen „ouderen“ en „jongeren“ vlak bij elkaar. Beiden zijn het hierover eens, dat wij in onzen tijd van veel drukte en beroering en doen te weinig af dalen naar de diepten van het zieleleven, en de intimiteit van de gemeenschap met God teloor gaat. Er wordt niet genoeg over de waarheden des Heeren gemediteerd, en men leeft te zelden in de binnenkamer des harten, waarin het rumoer der dagelijksche dingen niet doordringt, en alle stemmen verstillen voor de eene stem van de ziel tot God, en van God tot de ziel. Voor de ervaring is, zoo zegt men, te weinig plaats, en een gevolg van dit tekort aan gemeenschapsleven met den Vader in de hemelen is, dat het geestelijk leven vervlakt en vervaagt, en we wel in schijn breed zijn in arbeid en wijd van horizon, maar in werkelijkheid ons schuldig maken aan groote oppervlakkigheid.

Ik zou hieraan nog meerdere klachten kunnen toevoegen.

Ik zou kunnen wijzen op de bezwaren tegen de toenemende wereldgelijkvormigheid en de steeds meerdere offers aan de cultuur. Ik zou nog kunnen stilstaan bij de grieven tegen onkerkelijkheid en gebrek aan dogmatische kennis, maar genoeg; ik hoop met het genoemde te kunnen volstaan, en wil deze opsomming besluiten met een der ouderen zelf te laten spreken.

In zijn afscheidsprek, die hij op 21 April 1919 heeft uitgesproken bij het verlaten van den actievendienst in de Kerk van Utrecht, zegt Dr. Klaarhamer:

„Ach, de rijke, schoone, blijde dagen der reformatie liggen pas ruim 30 jaren achter ons, en waar is onze vrede en blijdschap, waar de over-

⁽¹⁾ Kuyper, Uit het diensthuis uitgeleid, p. 24.

vloedige verzadiging en lachen van toen? Waar zijn de liefelijke bliken van Gods gunst? Hoe is dat liefdevuur gedoofd, hoe worden de eerste werken magelaten; hoe is het goud zoo verdonkerd, het goede fijne goud zoo veranderd?

Hoevalen onder ons kreupelen en dreigen door de ethische dwaalleer met zijn remonstrantsche innig-selen door onkunde aangaande het Woord der waarheid, door wereldzin en vleeschelijke lust en door het leugenachtige schoon van het socialisme, geheel van den rechten weg af te gaan en van de gemeenschap der Kerk af te dwalen.

Kunt gij het dan niet verstaan, dat mijn ziel in de laatste tijden met bekommernis en droefheid vervuld is en met vrees de bange, dreigende toekomst tegenziet....?

En in plaats van voortgaande reformatie wordt er opkomende deformatie gezien.

Ook deze stoere, trouwe knecht Gods spreekt tot ons, nadat hij gestorven is. Hoe hebben wij zijn, en de klachten van zijn tijdgenooten te beantwoorden? Daarover hoop ik in een slotartikel te handelen.

K. D.

UIT DE SCHRIFT.

Lofzang en stilheid.

De lofzang is (in) stilheid tot U, o God, in Sion Ps. 65: 1.

Naar den inhoud te oordeelen, is de vijf en zestigste psalm voor het eerst gezongen als danklied na een periode van angstwekkende droogte, door welke mensch en dier en plant met ondergang werden bedreigd.

Toen gaf de Heere op het gebed van Zijn volk uitkomst.

Hij zelf heeft het land bezocht. En waar Hij Zijn voeten gezet heeft, druipet het al van vruchtbaarheid. De aarde is in feestdorst, de heuvelen omgorden zich met vreugde, de weiden zijn bekleed met kuddes, de dalen hullen zich in koren, de schepping zingt haar zang.

Het is het jaar van Gods goedheid.

En nu roept deze vijf en zestigste psalm het bevoorrechte volk op, om met al Gods geschenken in den Heere te eindigen.

Het zal een bijzondere samenkomst zijn. De harten zijn vol bewogenheid.

En reeds ruischen de eerste tonen van het danklied: „De lofzang is in stilheid tot U, o God, in Sion!”

* * *

Op het eerste hooren klinkt dat wat vreemd!

We dachten misschien, dat het daar druk daveren zou in die voorhoven des Heeren, in ontembare volheid van geluid!

We dachten misschien aan een danklied in fortissimo, ingeleid met zware bazuinen, schetterende trompetten, helle cimbels!

En nu begint het danklied zoo vreemd: „De lofzang is in stilheid...”

Of eigenlijk staat het er nog anders, want het woordje „in” is er door de vertalers aan toegevoegd. „De lofzang is: stilheid...”

Maar bij een lofzang behoort toch eerder drukte, gezet er uw longen voor uit, ge span er uw krachten voor in, uw geluid moet uitklateren.

En hier worden nu „lofzang” en „stilheid”, immers ongelijksoortige grootheden, met elkander vereenzelvigd.

Zoodat ge „lofzang” wegvakken kunt en er „stilheid” voor in de plaats kunt schrijven.

Dat is op z'n minst genomen vreemd!

* * *

Er zijn inderdaad oogenblikken in het zieleleven van Gods kinderen, waarin alles in hen vraagt om de naamvoering van al wat klanken en geluiden voortbrengen kan tot één uitbrekende lofharmonie.

Gelijk het is in den laatste psalm: „Loof Hem met het geklink der bazuin, met de luit en met de harp, met trommel en fluit, met snarenspeel en orgel, met heklinkende cimbalen, met cimbalen van vreugdegeluid!”

En dan eindelijk als 't zóó nog niet genoeg is: „Alles wat adem heeft, love den Heere!”

Eén machtig koorgezang!

En dan vinden we 't nog te gering!

Dan is ons loven nog te schriël!

* * *

Er zijn ook andere oogenblikken.

Dat we van dat drukke, onstuimige zoo niets moeten hebben. We kunnen er, toch niet mee reken aan ons dankbaarheidsideaal. We gaan hoe langer hoe minder zeggen. Maar ons oog begint hoe langer hoe levendiger te schitteren. We worden met de weldaden Gods verlegen. We weten er geen woorden meer voor.

Het gaat ons als dien kleinen jongen op den morgen van zijn verjaardag. Toen hij het eerste geschenk had uitgepakt, omhelsde hij vader en moeder onstuimig. Maar toen er weer en weer en nog eens weer wat bijkwam, werd z'n toon al meer gedempt.

Totdat hij ten laatste sprakeloos z'n ouders stond aan te kijken en niet meer wist, wat hij zeggen moest.

Toen was die jongen dankbaar!

Zoo dankbaar is deze zanger: „De lofzang is stilheid tot U, o God!”

* * *

Deze stilheid van den lofzang is dus geen stilte zonder meer, geen stilte van den dood, geen stilte van het graf.

Het is stilheid... ja maar: stilheid tot God!

Het is een levende stilte. Het is een welsprekende stilte. Het is geen stilte uit gebrek maar uit overvloed van stof!

Het is de stilheid van de stralende zon, de stilheid van de geurende bloem!

Het is de stilheid van de ziel, die in sprakeloze aanbidding is neergezonken voor haar God, vol heilig ontzag, overvloedig van verwondering over Zijn onmetelijke goedheid.

En deze stille hilde is meer dan het machtig samenstemmen van bazuin en cimbels, trommel en harp!

Dat is de beste lofzang... de stilheid tot God, de zelfovergaaft, waarbij ge u met al wat u tot dankbaarheid ontroert, aan uw God verliest.

G. R. K.

KERKELIJK LEVEN.

Kerkelijk Leven en Christelijke Vrijheid.

II.

Het reformatisch beginsel waarvan wij hebben uit te gaan bij de beantwoording van de vraag of kerkelijk leven en christelijke vrijheid al of niet een tegenstelling vormen, vinden wij belichaamd in de Schriftuurlijke ontwikkeling die Calvijn, toen hij eenmaal te Genève de handen vrij had, heeft gegeven aan het ambt der geloovigen. Hetgeen ik in het hieronder volgende dienaangaande mededeel, is in hoofdzaak ontleend aan een rectorale rede, in het jaar 1906 door wijlen Professor Rutgers uitgegeven onder den titel: „De beteekenis der gemeentelieden als zoodanig volgens de beginselen die Calvijn toen hij openlijk optrad, heeft ontwikkeld en toegepast.”¹⁾

In een glashelder betoog wijst genoemde Hoogleraar op de geheel andere plaats die, naar Calvijns opvatting, de geloovige in een kerkelijke gemeenschap heeft in te nemen, dan die aan zulk een kerkid zoowel naar Roomsche als naar Luthersche beschouwing wordt toegewezen. „Het is niet toevallig, maar ligt in den aard der zaak dat zoowel bij de Roomsche als bij de Luthersche opvatting de leden der gemeente geheel op den achtergrond komen, althans wanneer er sprake is van de kerk, gelijk die in haar zichtbaar bestand is geconstitueerd. Immers wordt die kerk dan beschouwd allereerst en bijna uitsluitend als een instituut, eene inrichting, eene „Anstalt”,²⁾ geen dan plaatselijk uitgedrukt wordt door het woord „parochie”; welke stichting voorts de roeping heeft, deels om de menschen tot geloof te brengen en dus leden der gemeente te vormen, deels om hen ook verder in geestelijk opzicht te verzorgen en te leiden.”³⁾ En in beide opvattingen, zoo de Roomsche als de Luthersche, is dan „gemeenschappelijk (ook al komt men tot dat resultaat langs verschillende wegen) dat de leden der gemeente wel niet voor de kerk in het algemeen, maar dan toch voor hare inrichting en roeping, weinig of niets beteekenen, ja zelfs voor haar wezen, niet eens onmisbaar zijn. Die kerk gaat dan, ook als instituut, aan de geloovigen voorop, en kan zelfs aanwezig zijn, waar leden der gemeente nog niet, of niet meer gevonden worden; waar zij zijn, is hunne kerkelijke roeping eigenlijk samen te vatten in het eene woord van „gehoorzaamheid”; zij zijn als „leeken” van den „clerus” te onderscheiden; en zij zijn met betrekking tot dien clerus niet meer dan het object hunner werkzaamheid.”⁴⁾

Ziet hier dus een kerkelijk leven dat aan het subject, aan het gemeentelid als zoodanig, nauwelijks eenige vrijheid laat. Aan den eenen kant de imposante, tot in de perfectie georganiseerde, overweldigende macht van het instituut — aan den anderen kant christenen die slechts te gehoorzamen hebben, objecten van kerkelijke zielzorg met zóó weinig zelfstandigheid, dat desnoods het instituut kon bestaan en voortbestaan zonder hen.

Gelukkig, dat is Roomsche, ten deele Luthersche, maar — wij zullen het aanstonds zien — het tegendeel van Gereformeerd. En toch, het zij in het voorbijgaan opgemerkt, beschouwt ten gevolge van velerlei misverstand en verwarring op dit terrein, ook menig gereformeerde de zank dikwijls niet precies eender? Zijn er ook onder ons nog niet, die de kerk zien als een voorwerpelijke, geïnstitueerde macht, aan wier gezag zij zich zonder meer hebben te onderwerpen en van wier zorg en arbeid zij de objecten zijn en niet anders? Ja, wie het zóó ziet, dien moet op den duur de band aan het kerkelijk leven wel gaan hinderen en kwelen, maar die ziet verkeerd, en wie in den naam van zijn subjectieve christelijke vrijheid tegen zulk een kerkelijken band strijdt, is een gerefor-

¹⁾ Bij J. W. A. van Schaik, Amsterdam, 1906.

²⁾ Rutgers, De Beteekenis der Gemeentelieden, pag. 12.

³⁾ a. v. pag. 12.

meerde Den Quichote die het zwaard trekt tegen windmolens. Doch hierover een volgend maal.

T. FERWERDA.

Antwoord van Mr. Monnik.

Naar aanleiding van onze driestreep over „Gereformeerd-irenische”, ontvingen we een schrijven van Mr. Monnik.

Hij zag dit gaarne in ons vorig nummer opgenomen.

Tot ons leedwezen kon dit niet meer.

Bij wijze van vergoeding bieden wij het hier een in het oog vallende plaats.

Het draagt tot opschrift: „Irenisme?” en luidt:

Dr. Hepp heeft in No. 16 der „Reformatie” een stukje geschreven over „Gereformeerd-irenisch”.

En toevallig kwam hij, alleen „om eens een voorbeeld te kiezen”, op mijn brochure over den strijd tusschen Prof. Ridderbos en Dr. Geelkerken. „Irenisme” is de conclusie, en „meer verwachtte van irenisme toch geen heil”.

Irenisme, want „zekere irenische bedoeling valt daarin toch niet te ontkennen”; „reeds de titel „Wat verdeelt en wat samenbindt” bereidt daarop voor”.

Meer wordt niet aangevoerd. Dr. Hepp acht dit voldoende.

Nu, voor de irenische, d. i. de vredelievende bedoeling, scham ik me zeker niet. Die wordt door Dr. Hepp's stukje nog niet tot irenisme, d. i. volgens hem, „dat men afkeerig is van alle richtingenstrijd en dat de vredelievende bedoeling in de Kerken boven alles gaat”.

Zakelijke wisseling van gedachten tengevolge van verscheidenheid van zienswijze, bij eenheid van belijden, juich ik meer toe dan degenen, die blijkbaar meenen, dat alle Gereformeerden precies naar één model behooren geknipt te zijn.

Tegen strijd van richtingen in de Kerk verzet ik mij zeker niet, want elk mensch loopt steeds gevaar voor eenzijdigheid.

Maar zeer ernstig bezwaar heb ik tegen de strijdwijze in onze Kerken, het oppervlakkig en bevooroordeeld, niet zakelijk, maar zeer persoonlijk schrijven, het bestrijden van de personen, terwijl een zakelijke wederlegging van de richtingen juist ontbreekt.

Daartegen was in hoofdzaak mijn brochure gericht. Verdwijnt die strijdwijze uit de kerkelijke pers, dan zal er heel wat verdeeldheid voorkomen worden.

Maar dan zal men aan heel wat hooger eischen moeten voldoen dan aan Dr. Hepp's drietal van „zelfbeheersching”, „courtoisie” en „opbouw”, welke hij bovendien zelf in het bovenbedoeld stukje nog uit het oog verloren schijnt te hebben.

Mr. J. H. MONNIK.

Het ligt natuurlijk niet in de bedoeling van Mr. Monnik hierover een uitgebreide discussie te voeren. Ik veroorloof mij dan ook slechts een paar korte opmerkingen.

1o. Ik verienk er Mr. Monnik van, dat hij zijn pen behalve in gewonen, ook in ironischen inkt heeft gedoopt. Hij schrijft zoo losjes weg van mij: „En toevallig kwam hij, alleen „om eens een voorbeeld te kiezen” op mijn brochure enz.” Hij zal wel het tegenovergestelde bedoelen. Daarin heeft hij ook groot gelijk. Ik koos met opzet zijn brochure tot voorbeeld. En wel, omdat dit een voorbeeld van allerjongsten datum is en naar ik onderstellen mag den lezers daarom het meest toesprekend. Maar zijn brochure gaf mij geen aanleiding om over Gereformeerd-irenische tendenzen, welke ik meen waar te nemen, mijn meening te zeggen. Dat is duidelijk af te leiden uit het begin van mijn artikel.

2o. Mag ik tegen den advocaat van professie eens als amateur-advocaat optreden? Ik geloof hem met geen enkel woord van „irenisme” te hebben beticht. Ik schreef woordelijk: „Wij zouden niet gaarne op grond van dit vlugschrift onzen hooggeschatten jurist onder de Gereformeerd-irenischen willen rangschikken”.

3o. Dat er voor kritiek en polemiek hooger eischen te stellen zijn dan het drietal „zelfbeheersching”, „courtoisie” en „opbouw”, stem ik grif toe. Ik had het dan ook niet over „eischen”, maar over het uitstippelen van gedragslijn. Wil men: ik had het over formeele eischen. Wat de materiele eischen aangaat, daarover schreef ik reeds in no. 4 van dit blad op de vóórpagina. Ik durf mij schier vleien, dat, zoo Mr. Monnik tijd kan vinden dat nog eens na te slaan, hij zal toegeven, dat hierin ook zijn bedoeling is vertolkt.

4o. Indien Mr. Monnik, waar hij bezwaar maakt tegen de strijdwijze in onze Kerken, dit veranderen kon in „een zekere strijdwijze in onze Kerken”, zou ik het van harte met hem eens kunnen zijn. Naar het mij voorkomt, hebben wij geen recht hier te generaliseeren.

5o. De laatste zinsnede uit Mr. Monnik's ingezonden stuk riekt als een stukske spek, waarin een polemisch uitgevallen muisje gaarne zou happen. Niemand zal het mij evenwel euvel duiden, dat mij de smaak daarvoor ontbreekt.

6o. Als ik eindelijk hier de balans mag opmaken van „wat verdeelt en samenbindt”, dan zie ik tusschen Mr. Monnik's opvatting van irenisme en wat daarmee annex is enerzijds en de mijne anderzijds zeer veel wat samenbindt en niets dat verdeelt. En ik verheug er mij in, dat ook juristen op voetspoor van groote voorgangers zich voor zulke kwesties interesseeren. HEPP.